

Giovanni Cesca

L'ORIGEN DEL PRINCIPI
DE CAUSALITAT

EDICIONS ENOANDA

ÍNDEX

Introducció 1

CAPÍTOL PRIMER

La doctrina de l'escola experimental4

CAPÍTOL SEGON

La doctrina de l'escola escocesa16

CAPÍTOL TERCER

La doctrina de l'escola apriorista35

CAPÍTOL QUART

El principi de causalitat59

INTRODUCCIÓ

Tota la nostra cognició i experiència és guiada per alguns principis lògics que ens permeten passar del sensible percebut a l'intel·ligible pensat, i d'aquesta manera ens ajuden a formar els conceptes que fan possible completar el món sensible amb les abstraccions i construccions ideals de la ciència. Entre aquests principis el més important de tots és el de causalitat, perquè sobre ell es fonamenta qualsevol recerca i tota l'experiència científica, i perquè només a partir de la seva aplicació podem unir els fenòmens percebuts i aconseguir d'aquesta manera el coneixement de les lleis que els conformen, de tal manera que la causalitat és el principi fonamental de la ciència, sense el que cap coneixement no podria subsistir. La importància, però, que adquirí aquest principi, impulsà els filòsofs des dels inicis de la recerca gnoseològica a examinar quin podia ser el seu origen, quina era la seva naturalesa i el seu valor. Va caldre, especialment, examinar el seu origen, atès que de la solució d'aquesta qüestió en depenia la de les altres. Aquesta recerca gnoseològica, a la qual es dedicà la filosofia

L'ORIGEN DEL PRINCIPI DE CAUSALITAT

moderna, no arribà a un resultat definitiu perquè en aquesta qüestió, més que en altres llocs, es mostrà la contradicció en què es trobaven les diferents escoles, i en conseqüència sorgiren diverses doctrines diferents entre elles, bàsicament la de l'escola experimental, la de l'escola escocesa i la de l'escola apriorista.

La primera, sorgida amb Hume, sosté que el principi de causalitat té un origen empíric i que deriva de l'experiència de la successió habitual en què es troben dos fenòmens; la segona, desenvolupada per Reid, afirma, en canvi, que el principi de causalitat deriva de la percepció de la relació entre la voluntat, el moviment i les idees produïdes per nosaltres, i la tercera, apareguda posteriorment amb Kant, l'estableix com un principi *a priori* de la ment humana. Aquestes són també les tres doctrines que es disputen la supremacia en els nostres dies, de manera que, per poder determinar quin és l'origen del principi de causalitat és necessari examinar les diferents teories i analitzar quina arriba a millors solucions o aconseguix explicar, si no del tot, almenys una part del problema. Aquesta tasca la volem portar a terme en el treball present, de manera que examinarem el valor de totes tres teories i després veurem a quin resultat positiu ens porta la seva crítica.

Quan ens disposem a començar aquest treball convé que entenguem amb claredat

INTRODUCCIÓ

què expressa el principi de causalitat i de quins elements es compon, perquè el no haver comprès què era realment, ha tingut com a conseqüència que molts pensessin que havien solucionat el problema quan ni tan sols s'hi havien acostat o quan no havien explicat res més que la gènesi d'algun dels seus elements. El principi gnoseològic més elemental diu que tot esdeveniment ha de tenir la seva causa, i expressa, per tant, la necessitat lògica en què ens trobem de suposar o buscar la causa de tot fenomen, de manera que els elements dels quals es compon la recerca sobre aquesta qüestió són: la tendència a suposar i a buscar la causa de tots els fenòmens, la noció de causa i la determinació de la causa dels fenòmens individuals. De cadascun d'aquests tres elements constitutius se n'ha de buscar l'origen, de manera que, per jutjar el valor de les diverses doctrines particulars haurem de veure si, i en quina mesura, expliquen l'origen de tots o d'algun d'aquests elements, que només en la seva unió constitueixen el principi de causalitat. Aquest principi, per tant, ha de ser diferenciat de la noció de causa i de la determinació de la causa, i aquesta distinció, que generalment es passa per alt la majoria de vegades, ens permetrà veure la part de veritat que té cadascuna d'aquestes tres doctrines i acostar-nos a una solució del problema del principi de causalitat.

CAPÍTOL PRIMER

LA DOCTRINA DE L'ESCOLA EXPERIMENTAL

1. *Exposició de la doctrina de Hume, Brown i Mill*

El primer a sostenir l'origen experimental del principi de causalitat va ser Hume. Tota conclusió relacionada amb les qüestions de fet, diu, està basada en la relació de causa i efecte, que és l'única que ens pot fer creure més enllà del testimoni del sentits i de la memòria.¹ Aquesta relació no és concebible mitjançant la raó, perquè donada la propietat d'un objecte no se'n pot descobrir la seva causa, de manera que la causa només és possible descobrir-la mitjançant l'experiència.² A favor de la primera opinió hi ha el principi acceptat com un axioma; que tot el que té un inici també té una causa d'existència, però aquest principi no és ni intuïtivament ni demostrablement cert.

¹ *Traité de la nature humaine*, trad. reunovier i Pilon, París 1878, part II, secc. II, p. 101. *Enquiry concerning human understanding*, trad. al. en la *Kirch. Phil. Bibl.* vol. 13, IV, 1, p. 26.

² *Traité*, part III, secc. IV, p. 119; *Enquiry* IV, 1, p. 27.

De fet, no ens resulta possible demostrar la necessitat d'una causa per donar lloc a una nova existència, si no demostrem al mateix temps la impossibilitat que qualsevol cosa pugui començar a existir sense un principi productiu, i en el cas que aquesta proposició no es pugui demostrar, s'haurà de renunciar a arribar mai a demostrar la primera.

Que la segona proposició és absolutament indemostrable serà fàcil de copsar si es considera que totes les idees distintes són separables les unes de les altres i que les idees de causa i efecte són distintes, de manera que podem concebre un objecte no existent ara i existent en un moment posterior sense ajuntar-hi la idea distinta de causa productora. Per això la idea de causa és lògicament separable de la d'inici de l'existència, i per tant la separació efectiva d'aquest objecte és possible, de manera que la necessitat d'una causa és indemostrable, i encara més si pensem que tota demostració aportada a favor de la necessitat d'una causa és fal·laç i sofisticada,¹ com es veu amb el fet que si cada cosa hagués de tenir una causa, hauríem d'acceptar per causa o la mateixa cosa o el no-res.²

Essent doncs diferent l'efecte de la causa, no es pot buscar l'un en l'altra, ni tampoc coneixent l'efecte no es pot determinar *a priori* la causa, perquè n'hi ha moltes de possibles, sinó de manera que només l'ob-

¹ *Traité*, part III, secc. III, p. 108-9.

² *Ib.*, p. 112.

servació i l'experiència poden mostrar quina és la causa d'un efecte. Aquesta experiència no la podem tenir sobre les forces ocultes de caràcter no empíric, perquè no disposem d'experiència sobre la manera com una cosa en produeix una altra, ni la nostra ment no troba en si cap raó per concloure de l'aparició d'una cosa l'esdevenir d'una altra, sinó que aquesta conclusió és possible per l'hàbit i l'exercici, d'on té origen tota creença.¹ Per tant, seguint Hume, tota creença en els fets i en l'existència real prové de la connexió habitual mitjançant la qual un objecte present als sentits o a la memòria està lligat a un altre objecte i té el mateix valor que una connexió necessària.² La idea de causació ha de ser per tant derivada d'alguna relació entre els objectes, i més exactament de la relació de contigüitat i de la prioritat de temps de la causa en relació amb l'efecte quan aquestes relacions ens mostren una connexió necessària,³ de manera que nosaltres no posseïm altra noció de la causa i de l'efecte que la de certs objectes sempre units i trobats inseparables en tots els casos passats.⁴

Amb això Hume volia demostrar dues coses: 1) que no coneixem la causa productora per la raó, i 2) que la nostra noció de causa deriva de la connexió habitual a tra-

¹ *Ib.*, secc. VII, p. 139. *Enquiry* v, 1, p. 40.

² *Enquiry* VII, 2, p. 40.

³ *Traité*, part III, secc. II, p. 103-105, i secc. VI p. 120.

⁴ *Ib.*, secc. VI, p. 127.

vés de la qual un objecte està lligat a un altre en l'experiència. S'enfrontava a aquesta doctrina l'opinió dels qui sostenien que en la idea de causa hi havia quelcom més que la successió, és a dir, que s'hi troba inclosa la noció de poder, de manera que els successors de Hume, per sostenir la seva teoria, havien d'examinar aquesta noció i veure en què consistia realment. Això feu el seu deixeble escocès Thomas Brown, que volgué mostrar que *poder* és tan sols una altra paraula que fem per expressar de manera abstracta i breu l'antecedent i la invariabilitat de la relació,¹ i que no és res de diferent i d'afegit a la substància, sinó aquesta mateixa considerada en relació amb diferents canvis que tenen lloc quan existeix en circumstàncies particulars.² Mentre defensava d'aquesta manera la doctrina de Hume, Brown se n'apartà, però, en un altre punt perquè no volia acceptar que la noció de causa provingués de l'experiència, donat que, diu, el curs futur de la natura està més enllà del nostre raonament i de la nostra observació,³ i perquè aquesta inferència es fa només després d'una creença o tendència instintiva.⁴

Aquesta doctrina experimental, combatuda per l'escola escocesa i per la kantiana, va ser represa per la nova escola em-

¹ *Enquiry in to the relation of causes and effect*, 3ª edició, Edimburg 1818, part I, secc. I, p. 17.

² *Ib.*, p. 21.

³ *Ib.*, part III, secc. IV, p. 17.

⁴ *Ib.*, p. 317.

pírica sorgida a Anglaterra, i John Stuart Mill n'intentà una nova demostració. La llei general de la causalitat, diu ell, s'obté de la successió dels fenòmens que tenen una uniformitat exacta;¹ aquesta causa no és ontològica sinó física; és recollida per l'experiència i per l'observació de la immutabilitat de la successió d'un fet natural i del seu precedent, de manera que el precedent immutable s'anomena causa i el subsegüent efecte, i la llei està en què tot subsegüent es troba unit amb un precedent.² Si de forma posterior un subsegüent prové de molts antecedents, en separem alguns i en diem causa, mentre que els altres no són més que condicions, que s'ignoren només per l'objectiu que es té en la ment,³ mentre que en canvi científicament la causa consisteix en la suma total de les condicions positives i negatives, és a dir, en el fenomen enter, al qual, un cop realitzat, subsegueix l'efecte,⁴ de manera que la causa d'un fenomen natural és alhora el conjunt dels antecedents dels quals immutablement i incondicionadament segueix.⁵

2. Examen d'aquesta doctrina. La causalitat implica successió

Com es veu, la doctrina de l'escola ex-

¹ MILL, *System der deduktiven und induktiven Logik* (trad. al. Brunshweig 1863, part vi. cap. i, p. 385).

² *Ib.*, p. 386-7.

³ *Ib.*, p. 388.

⁴ *Ib.*, p. 393-4.

⁵ *Ib.*, p. 401.

perimental sosté que la causa d'un fenomen no és altra cosa que el seu antecedent incondicionat i que la noció de causa no ens ha estat donada per la raó, sinó que consisteix en una creença que té el seu origen en l'hàbit i en l'experiència. Examinem ara aquestes dues afirmacions. A la primera s'hi oposa la doctrina dels qui admeten la contemporaneïtat entre causa i efecte, entre els qui cal assenyalar també Kant, que tot i fer de la successió temporal el criteri empíric de l'efecte, també diu que la major part de les causes agents en la natura coexisteixen amb llurs efectes, i que en aquestes la successió temporal és mostra només en què la causa no pot produir l'efecte en un moment.¹ Contra aquesta afirmació i contra els exemples adduïts per Kant es van plantejar objeccions serioses; de fet ell va dir que l'escalfament d'una estança és contemporani al de l'estufa, però contra això observà Kirchmann que l'estança calenta no és l'efecte de l'estufa calenta en el mateix instant, sinó de l'estufa calenta en un temps antecedent, de manera que no hi pot haver simultaneïtat entre causa i efecte, atès que només en el punt on acaba del tot la causa comença l'efecte.²

La doctrina sostinguda per Kant fou desenvolupada per John Herschell, que diu que només les condicions que no constitueixen la causa d'un fenomen precedeixen l'efecte, mentre que l'efecte sempre és co-

¹ *Ib.* p. 388.

² *Die Lehre Vorstellen*, Berlin 1864, p. 205.

existent amb la seva vertadera causa,¹ però contra això Mill en primer lloc ha observat que el principi d'un fenomen és el que inclou una causa i que la causació és la llei de la successió dels fenòmens,² i Wundt va dir molt bé que la causa i l'efecte no són coses, sinó que són un succeir que només és possible en el temps, de manera que la successió ha de ser la forma d'aparició de la causalitat.³

Si observem bé la naturalesa de la relació entre causa i efecte, ens adonarem que l'opinió dels qui sostenen la coexistència de la causa i de l'efecte depèn de l'error dogmàtic de considerar causa i efecte com si es tractés de dues entitats separades, de manera que han de sostenir que succeeixen al mateix temps perquè puguin actuar l'una sobre l'altra. Nosaltres però, hem d'alliberar-nos d'aquesta concepció ontològica, i per tant hem de dir que causa i efecte no són dues coses diferents, sinó que es tracta de dos aspectes d'un mateix fenomen, que és el canvi d'un objecte on separem idealment la més important de les condicions concurrents a la seva producció i la posem com a causa. L'acció ha de ser necessàriament antecedent al canvi, que és consegüent a aquesta, atès que l'efecte és la resultant de la nova força afegida a

¹ *Essays*, p. 286-8.

² *Op. cit.*, vol. I, p. 406.

³ *Logik*, vol. I, p. 451-3; *Die physikalischen Axiome und ihre Beziehung zum Causalprincip*; Erlangen 1866, p. 97.

la totalitat de les forces existents prèviament en l'objecte, i aquí la força causant perd la seva naturalesa i es fon amb les altres quan sorgeix l'efecte, de manera que no existeix més que antecedentment i no contemporàniament a aquest. Es podria dir amb Herschell que això només val per a les forces indirectes o combinades, però com bé observà Wundt, l'efecte combinat sorgeix d'una quantitat d'efectes individuals, i per tant, si segueix a la causa, això també ha de valdre per aquests,¹ els quals, en efecte, no sorgeixen quan la causa ha començat a actuar sinó només quan ha actuat sobre la totalitat de les forces preexistents per tal de produir un canvi perceptible en l'objecte. Si després es troben casos on, com en l'acció de l'imant que fa moure el ferro, es mostra una coexistència de causa i efecte, la coexistència no és més que aparent, i prové del fet que l'interval de temps és tan petit que no el percebem, o bé que per a la continuació de l'efecte es vol la permanència de la causa. Aquí però, com hem vist, l'efecte de la causa que actua en el primer temps no és mai contemporani a la seva causa, sinó que és contemporani només a la causa activa en el temps subsegüent al primer. Hem de concloure, doncs, que la relació causal es mostra sempre en la successió temporal, de manera que és vàlida la doctrina de l'escola experimental.

¹ *Die Physikalischen Axiome*, p. 93-6.

3. *La causalitat implica la noció de poder, i per tant no es pot obtenir a partir de l'experiència de la successió*

Si la causalitat és vàlida en què implica la noció de poder, no ho és a considerar la causa com el simple antecedent, atès que contra hi ha el fet que la causa sempre va ser considerada com quelcom més que el simple antecedent, sempre va ser considerada com a causa eficient o productiva del fenomen, de manera que, quan diem que un fenomen és causa d'un altre, sempre entenem que aquest és produït per aquell. De fet, com bé diu Kirschmann, també en la ideació comuna causa i efecte valen per quelcom més que un pur antecedent i conseqüent, perquè en la causa hi ha una tercera cosa que conté la seva particularitat com a relació, que és el fet de sorgir l'efecte de la causa i no només després de la causa, de manera que la causa ha de produir l'efecte i desenvolupar-lo de si mateixa.¹ Això es veu en tota mena de fenòmens; així, quan diem que la calor és la causa de l'ebullició de l'aigua, volem dir que la calor és el productor de l'ebullició i no que n'és el simple antecedent; igualment, quan diem

¹ KIRSCHMANN, *Lehre von Vorstellen*, Berlín 1864, p. 199; *Lehre von Wissen*, Berlín 1871, p. 10-1. També SCHOPENHAUER havia observat que els fenòmens poden seguir ben bé l'un a l'altre sense provenir l'un de l'altre (*Ueber die vierfache Wurzel des Satses von zureichenden Grunde*, Frankfurt del Main 1847, § 23, p. 82).